

EPIDEMICKÉ RANY A SÚŽENIA

Imrich PERES

Abstract

We are living in a pandemic era which weighs down on us with all its heaviness: fear, sadness, suffering, downheartedness and anger. We had never thought that something like this could actually happen to us and that our modern and state-of-the-art civilization, we have been so proud of, is so vulnerable. I do not want to lament or panic, neither blame anyone for not being well today. I would just like to point out some Biblical context into which the plague (λοιμός), pestilences and apocalyptic come and why the plague and pestilences always carry some marks of apocalyptic without exaggerating or dramatizing the events we are studying and experiencing right now. The spectrum of our research will include noticing how in certain historical eras in the life of the nation of Israel or also other nations the plague and pestilences (λοιμός) appear, as well as epidemics and suffering (λιμοί), earthquakes (σεισμοί), scary and distressing events (φόβητρά), or how big signs appear in the sky (ἀπ' οὐρανοῦ σημεῖα μεγάλα), which are reaching apocalyptic measures (Lc 21:11) or at least that is how some people see them. We will gradually pay attention to epidemics and plagues in Biblical Israel (Ex. 9:13-16; Num. 14:11-12; Psalm 91:5-6; Ezech. 14:17-20; Hab. 3:3-5 etc.), how these interfere with the history of ancient Greeks and Romans as we can see and read about it in the works of ancient authors, in mass funeral farewell speeches (the so called *epitafios logos*), on tomb epitaph texts of ordinary people, how the apostolic church looks at and lives through similar events and how the especially apocalyptic oriented Asia Minor church featuring in the Book of Revelation reacts to it (Rev. 6:8; 17:14; 18 etc.).

Abstrakt

Žijeme v pandemickom období, ktoré na nás dolieha so všetkou svojou tiažou: strachom, smútkom, utrpením, sklúčenosťou i hnevom. Nikdy by sme si neboli mysleli, že niečo také môže na nás prísť a že vôbec naša moderná, vyspelá civilizácia, na ktorú sme boli hrdí, je natoľko zraniteľná. Nechcem ani lamentovať, ani tvoriť paniku, ani viniť nikoho, kto za to môže, že sme dnes dopadli tak zle. Chceme len poukázať na biblické súvislosti,¹ ako mor (λοιμός), pliahy a apokalyptika prichádza a prečo nesú na sebe vždy mor a pliahy známky apokalyptiky, bez toho, aby sme prehánali a dramatizovali udalosti, ktoré práve prežívame. V spektre nášho skúmania bude si všímať, ako sa v určitých historických obdobiach v živote izraelského národa alebo aj u iných národov staroveku objavujú mor a pliahy (λοιμός), epidémie a utrpenia (λιμοί), zemetrasenia

---

¹ Por. Doman LUM, *The Great Coronavirus Pandemic and Messages from the Prophets*, Eugene, Wipf and Stock Publishers, 2021.

(σεισμοί), rany a hrozivé udalosti (φόβητρά), resp. ako sa objavia veľké znamenia na nebi (ἀπ' οὐρανοῦ σημεῖα μεγάλα), ktoré už dosahujú apokalyptické rozmery (Lk 21,11), alebo aspoň tak ich chápu niektorí ľudia. Postupne sa budeme venovať epidémiám a pliagam v biblickom Izraeli (Ex 9,13-16; Num 14,11-12; Žalm 91,5-6; Ez 14,17-20; Hab 3,3-5 atď.), ako tieto zasahujú aj dejiny antických Grékov a Rimanov, ako to môžeme vidieť a čítať v dielach starovekých autorov, v masových pohrebných rozlúčkových rečiach (tzv. *epitafios logos*), na náhrobných epitafných textoch jednoduchých ľudí, ako sa na to díva a ako prežíva obdobné úkazy apoštolská cirkev a ako na to reaguje zvlášť apokalypticky ladená maloázijská cirkev vystupujúca v knihe Zjavenia (Zj 6,8; 17,14; 18 atď.).

Kľúčové slová: epidemické rany, pliagy, mor, pandémie, súženia, apokalyptika, eschatológia, smrť, koniec sveta.

1. Starozákonné reflexie na mor a pliagy

S morom a pliagmi sa v Starom zákone môžeme stretnúť na viacerých miestach. Už od počiatku putovania židovského národa púšťou sa objavuje mor (מִדְבָּרָה) v jeho radoch. Obyčajne prichádza vždy ako *dôsledok neposlušnosti a vzbury* proti Bohu a jeho vôli, resp. proti jeho vedeniu. Mor naberá tak *charakter trestu* a stáva sa nástrojom v ruke Božej, ktorým má neposlušnosť a vzdorovitosť potrestať. Aspoň tak to chápali biblickí teológovia a historici, ktorí zaznamenali a komentovali napr. príbeh faraónovho odporu povoliť Božiemu ľudu odísť z Egypta. „Hospodín povedal Mojžišovi: „Včas ráno predstúp pred faraóna a povedz mu: ‚Toto hovorí Hospodín, Boh Hebrejov: Prepust' môj ľud, aby mi slúžil, lebo teraz zošlem na teba, na tvojich služobníkov i na tvoj ľud všetky pohromy, aby si poznal, že na celej zemi niet nikoho, ako som ja. Už vtedy, keď som vystrel svoju ruku, aby som teba i tvoj ľud trestal morom, mohol som ťa odstrániť zo zeme. Zachoval som ťa však len preto, aby som na tebe mohol ukázať svoju moc a aby sa po celej zemi rozprávalo o mojom mene.“ (Ex 9,13-16).

Mor, pliagy a pohromy, ktoré sa tu spomínajú, budú *donucovacími prostriedkami*, ktorými bude Boh zvierať faraóna a celý egyptský ľud, aby Izrael prepustil. Ako piata rana sa spomína mor dobytká, ktorá doľahla na Egypt: „Hospodín povedal Mojžišovi: „Chod' k faraónovi a povedz mu: ‚Toto hovorí Hospodín, Boh Hebrejov: Prepust' môj ľud, aby mi slúžil. Ak sa budeš zdráhať prepustiť ho a budeš ho neustále zdržiavať, potom Hospodinova ruka veľmi ťažko v podobe moru doľahne na tvoj dobytok, čo je na poli, na kone, osly, ťavy, býky i na ovce. Hospodín však urobí rozdiel medzi izraelským a egyptským dobytkom, takže nič nezhyne z toho, čo patrí Izraelitom.“ (Ex 9,1-4). Že ako sa podarilo izolovať dobytok židov tak, že sa nenakazil od dobytku Egyptanov, zostáva tajomstvom. Zostáva veriť, že ako Boh priniesol mor, tak vedel pred ním aj ochrániť, čo malo (a má aj dnes) viesť k úcte pred Božou všemohúcnosťou. Tento tzv. *egyptský mor* mal občas charakter skoro apokalyptický, aspoň pre egyptské prostredie to mohlo takto vyznievať, no pre izraelský národ táto apokalyptika nemala mať končený (eschatologický) charakter, keďže Izrael

sa mal dostať do zaslúbenej zeme a mal tam založiť svoju národnú/rodovú dynastiu, vytvoriť svoju kultúru, svoju/Božiu civilizáciu.

Mor ako nástroj zakročiť proti neposlušnosti mal použiť Hospodin aj proti svojmu vlastnému ľudu, keď reptal a búril sa proti nemu na púšti. Vtedy Hospodin povedal Mojžišovi: „Dokedy ma bude tento ľud znevažovať? Dokedy mi nebude veriť napriek znameniam, ktoré som uprostred neho vykonal? Dopustím naň mor a vydedím ho; z teba však urobím väčší a mocnejší národ, než je on.“ (Num 14,11-12). Boli to bolestivé vyjadrenia Hospodinove, ktorými by bol chcel prečistiť svoj ľud, vyvieť ho zo vzdorovitosti a zachovať aspoň zostatok. Totiž mor je vždy nákazlivá a rýchlo sa šíriaca nemoc, a keď raz vznikne v nechránenom prostredí na púšti, kde nielo možnosti skoro žiadnych hygienických opatrení, narobí veľký masaker. Vieme, že veľmi málo ľudí z pôvodnej populácie Izraela prežilo putovanie po púšti, a to nielen kvôli boju s nepriateľmi a vyčerpávajúcemu pochodu, ale aj kvôli morovej pandémie, ktorá bolestne súvisela s neverou ľudu.

Možno aj takéto skúsenosti viedli Izrael k tomu, že vo svojej chrámovej liturgii dostal miesto aj Žalm 91,5-6, kde ľud túžobne mohol spievať o Božej ochrane aj proti moru: „Príšery nočnej nemusíš sa báť, ani šípu, čo letí vo dne, ani moru, čo sa prikráda v tmách, ani náказы, čo pustoší napoludnie.“ Tu je zadefinované to, čo muselo byť bolestivou skúsenosťou a muselo veľmi ľakať Židov, že totiž mor a nákaza sa nevypočítateľne prikráda, a prekvapivo pustoší napoludnie, keď by sa mal viesť čulý život a teda vtedy sa najmenej chorobná pliaga očakáva. Uvedené verše zo Žalmu poukazujú na zraniteľnosť života, ale aj na to, že kto stojí pod Božou ochranou (im Schutzbezirk Jahwes) állnak, tým ani démonické bytosti, ktoré prinášajú mor, nemôžu škodiť.²

Že mor a podobné pliahy museli byť známou bolestivou skúsenosťou v Izraeli, potvrdzujú aj iné prorocké výroky, z ktorých môžeme uviesť tieto dve, najprv z Ezechiela: „Alebo ak by som uviedol meč na túto krajinu a povedal by som: ‚Meč, prejdi krajinou!‘ a vyhubil by som z nej ľudí i zvieratá, a keby títo traja mužovia boli v nej, ako žijem,“ znie výrok Pána, Hospodina, „nezachránia si ani synov, ani dcéry, iba oni sami sa zachránia. Alebo keby som poslal mor na tú krajinu a krvavo by som vylial na ňu svoju prchkosť a vykynožil by som z nej ľudí a zvieratá, ale Noach, Daniel a Jób by boli uprostred nej, ako žijem,“ znie výrok Pána, Hospodina, „nezachránili by ani syna, ani dcéru, len oni sami by si svojou spravodlivosťou zachránili vlastný život.“ (Ez 14,17-20). Podľa proroka Ezechiela sa v jeho kruhu tu spomínajú Noach, Daniel a Jób³ síce považovali za príkladné osoby zbožnosti a viery,⁴ no ani oni by podľa hriechu Jeruzalema nemohli odvrátiť Božiu odplatu, o to viac, že patrili síce do dejín Izraela, no nepatrili do kultického a

---

² V predstavách starovekých ľudí – ako každú nemoc – aj mor a iné epidemické choroby považovali za nákazu, ktorú šíria démionické bytosti, ktoré človeka napádajú nielen v noci, ale kradmo aj za bieleho dňa: Has-Joachim KRAUS, *Psalmen II.: 60-150*, BK AT XV/2, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1978, 806. Podrobnejšie o tom pojednáva: Ludwig KÖHLER, *Der hebräische Mensch – Eine Schkizze*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1953, 121-122. Predstavy o démonických bytostiach boli živé aj v novozákonnej dobe a uplatňovali sa aj v prostredí Ježišovom. Por. o tom napr. aj jednoduchú štúdiu: Markus SCHÄFLER, *Die kerygmatische Bedeutung der dämonischen Mächte im Markusevangelium*, GRIN Verlag, 2004, 8kk.

³ O ich spoločnom vystupovaní a význame pre židovskú apokalyptiku tradovanú u Ezechiela vid': H. H. P. DRESSLER: The identification of the Ugaritic Dnll with the Daniel of Ezekiel, in: *Vetus Testamentum* (1979), 152-161.

⁴ Podľa Walthera EICHRODTA sa v Izraeli považovali za „Idealfiguren“: *Der Prophet Hesechiel*, ATD 22, Göttingen, Vandehoeck & Ruprecht, 1968, 109-110.

teologického kruhu Jeruzalema. Tým chce Ezechiel povedať, že napr. Jób aj keď bol akokoľvek zbožný,⁵ podľa jednej tradície pred hriechom svojich detí nevedel ich zachrániť.⁶ Podobne tu spracováva Ezechiel asi *mimokanonickú legendu* známu z ugaritských mýtických textov,⁷ napojené asi aj na galilejské tradície,⁸ kde Daniel⁹ v severosýrskom meste Ugarit síce pôsobil ako múdry, spravodlivý sudca a polobožský vládca, ale nemohol ochrániť svojich synov a dcéry pred hnevom bohyně Anat.¹⁰ Podobne sa hovorí aj o Noachovi, ktorý v tradícii židovskej zbožnosti tiež sa považoval za spravodlivého človeka,¹¹ potom taktiež aj v kresťanskej tradícii bol považovaný a uvádzaný ako častý a príklad¹² pravého zbožného života, ako to aj formuluje aj Claus Westermann: *das Muster der Gerechtigkeit und Frömmigkeit*.¹³ V mimokanonických knihách¹⁴ sa religionistická tradícia, vrátane cirkevných otcov,¹⁵ stavia k Noachovi ako k mužovi, ktorý hlásal obrátenie a Božiu spravodlivosť,¹⁶ preto sa stal symbolom pre pokánie: μετανοια alebo δικαιοσύνη, čím bol aj označovaný.¹⁷ Avšak ani Noach nedokázal zachrániť svojich spúčasníkov kvôli ich hriechom pre Božím súdom. Ezechiel preto zdôrazňuje, že pred Božím hnevom kvôli hriechu Jeruzalema, kvôli čomu príde na nich mor a krvavá Božia prchkosť, neochránia ani veľikáni jeho ľudu.

Podobne hovorí aj Habakuk: “Boh prichádza z Temánu, Svätý z vrchu Parán. — Sela — Jeho veľeba prikryla nebesá a zem je plná jeho oslavy. Žiari ako svetlo. Z rúk mu vychádzajú lúče, v

---

⁵ O Jóbovi sa objavuje zmienka vo viacerých starovekých východných tradíciách. Jedna legenda o Jóbovi sa objavuje aj v kumránskom zvitku 4QOrNab, ktorý pravdepodobne je produktom severoarabského židovského spoločenstva. Georg FOHRER, *Das Buch Hiob*, Berlin, Evangelische Verlagsanstalt, 1963, 31.

⁶ O tom pojednáva biblická tradícia zachytená u Jóba 1,5.13-22.

⁷ John DAY: *The Daniel of Ugarit and Ezekiel and the hero of the Book of Daniel*. In: *Vetus Testamentum*. 30 (1980), 174-184.

⁸ Cf. G. A. BARTON, *Danel, a pre-Israelite hero of Galilee*, in: *Journal for Biblical Literature* 9 (1941), 213-25.

⁹ Biblický Daniel bol potom stotožnený s ugaritským mýtickým vládcom: M. NOTH, *Noah, Daniel und Hiob in Ezechiel XIV*, in: *Vetus Testamentum* 1 (1951), 251-260, tu: 253; Walther ZIMMERLI, *Ezechiel*, BK AT XIII,1-2, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1969, 321.670.

¹⁰ Walther EICHRDT, *Der Prophet Hesechiel*, 110.

¹¹ V takomto postavení Noach sa v Starom zákone objavuje aj na viacerých miestach (Gen 5,29; 1Kron 1,4; Iz 54,9, a aj tu: Ez 14,14.20). Claus WESTERMANN, *Genesis 1-11*, BK AT I/1, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1976, 553.

¹² Por. napr. Žid 11,7 alebo 2Pt 2,4.

¹³ Noach bol všeobecne vďačná téma napr. aj na mozaikách a freskách starokresťanských katakomb, kde stál v takom symbolickom zobrazovaní, že bol človekom, ktorý prekonal potopu a tým symbolicky aj „istú smrť“: Josef FINK, *Noe der Gerechte in der frühchristlichen Kunst*, Münster, Böhlau Verlag, 1955.

¹⁴ Por. Sir 44,17; Tob 4,12; Sap 10,4; TestBenj 10,6; AdEv 33,1: Claus WESTERMANN, *Genesis 1-11*, 642.

¹⁵ V spisoch cirkevných otcov sa Noach objavuje veľmi často a má bohatú podobizeň (rolu): je zobrazovaný ako prorok, nový Adam alebo aj ako prorotyp Ježišov (Typos für Christus). Kumránske spoločenstvo v ňom videlo svojho „Učiteľa spravodlivosti“ a dala mu prírmenie „nový Noach“: Claus WESTERMANN, *Genesis 1-11*, 642.

¹⁶ V tradícii o Noachovi sa vie aj o tom, že pri Noachovi v korábe ja zobrazovaná aj egyptská bohyňa Maat taktiež v bárke obklopená svetelnými lúčmi a sprítomňuje ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ, čo má potvrdiť Noachovu spravodlivosť. Táto kombinácia každopádne prezrádza egyptskú súvislosť legendy o Noachovi, a to aj vtedy, ak sa môže brať v úvahu, že sa pri ňom objavujú aj Jákob a Jób. Por. R. P. J. HOOYMAN, *Die Noe-Darstellung in der frühchristlichen Kunst: Eine christlich-archäologische Abhandlung zu J. FINK: Noe der Gerechte in der frühchristlichen Kunst*, in: *Vigiliae Christianae* 12 (1958, 3) 113-135, itt: 117-118.

¹⁷ Por. napr. RimKlem, *1Kor 7*, AlexKlem, *Stromata* I, 21, 135, alebo Hieronymus, *Quaest. hebr. in Gen.*, 9, 29.

nich sa skrýva jeho sila. Pred ním ide mor a hneď za ním sa ťahá skaza“ (Hab 3,3-5).¹⁸ Jeho majestát spravidzajú veľmi silné svetelné úkazy.¹⁹ Zo súvislosti hneď vyplynie, že Božiu svetelnú žiaru spravádzajú aj pliahy a rany, ktoré ťažko doliehajú na ľudí i zvieratá. Tieto pliahy zvestujú Božiu velebnosť a všemohúcnosť, ale na stvorený svet pôsobia ničivo a bolestivo, keďže sa vedelo, že zatiaľ čo Božia sláva prichádza z nebies, rany a pliahy prichádzajú z podsvetia – a aj keď prichádzajú na povel Boží -, blízkosť démonského podsvetia o to viac ťaká.²⁰ Pri týchto ranách išlo jednak o Boží *spravodlivý trest*, ktorým udržoval spravodlivosť v krajine v rovnováhe života, teda o udržanie disciplíny, no zároveň mohlo ísť aj o tzv. *výchovný trest*, ktorým Boh dával najavo svoje požiadavky a nútil svoj ľud k ich rešpektu. Tak sme toho svedkami aj v prípade kráľa Dávida, ktorý po neúspešnom a svojvoľnom sčítaní ľudu si môže vybrať. „Gád prišiel k Dávidovi a oznámil mu: „Má nastať v tvojej krajine sedem rokov hladu? Alebo chceš tri mesiace utekať pred svojimi nepriateľmi, ktorí ťa budú prenasledovať? Alebo má byť v tvojej krajine tri dni mor?“ (2Sam 24,13-15) My vieme, že Dávid si vybral mor a vtedy za niekoľko dní zomrelo v Izraeli sedemdesiat tisíc mužov. Mor teda musel byť medzi starozákonným izraelským ľudom pomerne *známym zjavom*, ktorý buď iba ako sama nemoc²¹ alebo spolu spojený s inými ranami²² nivočil ich rodiny a prinášal bolesť, smútok a utrpenie. Vždy to však súviselo s *poslušnosťou* alebo *hriechom* Izraela.²³

2. Mor a pliahy v antickom Grécku

Ako židia, ani iné staroveké národy nezostali bez zásahu moru. O *antických Gréckoch* môžeme čítať, že medzi nimi mor a podobné pliahy pustošili akoby na pokračovanie. Z ich morových udalostí, ktoré začínajú už u Homéra (asi 8. st. pr. Kr.),²⁴ kde napr. Apollón spôsobil mor, a kde duše zdatných mužov padali do hádu a ich telá žrali supy a psy, uveďme aspoň niečo, čo spomína aj Diogenés Laertios (180-240)²⁵ vo svojej známej knihe *o životoch a názoroch filozofov*:

---

¹⁸ Je zaujímavé, že v Hab 3,5 Septuaginta – podľa zvyku texty uhladiť a teologizovať – hebrejské מַדְרָגָה (mor, pliahy) preznačuje v λόγος (λόγος). Výkladom toho by mohlo byť to, že pri kozmických udalostiach, akým je aj theofánia, sa u božskej bytosti z nebies neobjavuje zbrať, ale diadém (στέφανος), keďže berie na seba postavu kňazskú, áronskú. On Božiu vec nevedie do konca zbraňou, ale svojím slovom (λόγος), keďže chce pripomínať Božiu zmluvu, kto môže svojich ochrániť pre mečom, ale aj pre mortom, pliahami, smrťou aj podsvetím (por. napr. PsalSalm 13,1-3). Takéto „presymbolizovanie“ sa v Septuaginte objavuje pomerne často. Vö. Michael BACHMANN, *Von Paulus zur Apokalypse – und weiter*, NTOA 91, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2011, 415.

¹⁹ Prorok Habakuk tento epifanijný žiarivý úkaz opisuje vacerými obrazmi: Boží majestát, sláva, žiarivosť, svetelné lúče, žiara slnka, - to všetko nasleduje Hospodina a v týchto prejavoch naplno žiari Božia sláva. Pre ľudský svet je to však veľmi vystrašujúce a ochromujúce, a ani sa celkom nedá ustáť. K Božej theofánii sa pridali aj iné zjavy, napr. kozmické úkazy, pozemské katastrofy, mohutné vody atď. čo apokalyptike ponúkalo veľmi vábivé obrazy.

²⁰ Ernst SELLIN poukazuje aj na to, že práve hebrejské ekvivalenty ako מַדְרָגָה alebo מַדְרָגָה znamenajú podzemných démonov a démonov moru: *Das Zwölfprophetenbuch II.*, KAT XII, Leipzig, A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung D. Werner Schöll, 1930, 408.

²¹ Por. Ex 9,3; Žalm 78,50; 91,3,6; Ez 14,19; Hab 3,5.

²² Por. Dt 28,21; 1Kráľ 8,37; 2Kron 6,28.

²³ Takéto a podobné príčiny viedli k tomu, že v židovskej a kresťanskej apokalyptike sa mohla vytvoriť teológia posledného súdu. Por. Mt 24,7; Lk 21,11; Zj 6,8; 18,8.

²⁴ Homéros, *Il.* 1,8-10.

²⁵ Diogenés LAERTIOS, *Životopisy slávnych filozofov*, I, 10, 110-111.

„Aténčania, ktorých v tom čase stíhal mor a Pytia im veštila, aby si očistili mesto, poslali Nikeratovho syna Nikla s loďou na Krétu, aby odtiaľ priviedol Epimenida. Ten prišiel za 46. olympiády²⁶ a očistil ich mesto. Mor zažehnal takýmto spôsobom: Vzal čierne a biele jahnece a viedol ich na Areopag. Tam ich pustil, nech idú, kam chcú. Potom nariadil tým, čo ich nasledovali, aby na mieste, kde si každé z nich ľahne, obetovali príslušnému bohu; a zlo sa vraj takto skončilo.²⁷ Preto ešte aj dnes možno nájsť po aténskych democh bezmenné oltáre²⁸ ako pripomienku na vtedajšie uzmiernenie.“²⁹

Tak sa v Aténach rozšírila prax, že ľudia stavali *oltáre bohom bez mena*, teda takým, ktorých ešte nepoznali, ale ktorí sa medzi nimi „prezentovali“ svojou tajomnou mocou a pred ktorými ľudia chceli mať rešpekt, aby si ich na seba nepohnevali. Tak vzniklo v Aténach množstvo oltárov „neznámym bohom“.³⁰ Môžeme sa o tom dočítať aj napr. z diel veľkého antického cestovateľa Pausania, ktorý v roku 175. po Kr. precestoval celé Grécko. Vo svojich cestopisoch píše, že keď pristál na polostrove Pireus, v blízkosti prístavu našiel množstvo chrámov a aj „oltáre neznámym bohom“.³¹ Poznamenal, že Atény sú mestom oltárov a modiel a že tam je viac sôch, ako v celom Grécku.³² To by korešpondovalo aj so zistením apoštola Pavla o Aténach (Sk 17). Môže sa to vysvetliť jednak tým, že v Aténach bola známa sochárska akadémia, a teda zhlukovalo sa tam množstvo umelcov kameňa; ale aj tým, že keďže ľudská existencia bola tak labilná a zraniteľná – aj následkom rôznych nemocí, plíag, moru a neznámych infekčných chorôb -, to všetko tlačilo ľudí do bázne pred bohmi a do snahy získať si ich pomoc a priazeň na svoju ochranu.

Z pera gréckeho historika Thukydidu (460-400 pr. Kr.)³³ sa zase dozvedáme, že počas peloponézskej vojny medzi Spartou a Aténmi³⁴ už v roku 429 vypukla taká pandémia, že skántrila množstvo ľudu, na čo zomrel aj ich charizmatický vodca Periklés.

Zo svedectva dobových materiálov vieme, že v roku 430 pr. Kr. vypukla v Etiópii veľká epidémia, ktorá sa rýchlo šírila v antickom svete: cez Egypt a Líbyiu sa dostala aj do Európy a prenikla aj do Grécka. Najviac boli vtedy postihnuté Atény, a ako sa traduje, vraj zahubila najmenej tretinu jej obyvateľstva. Choroba natoľko zasiahla politický vývoj v Grécku, že následkom veľkých strát a

---

²⁶ 46. olympiáda spadá do obdobia rokov 596-593 pr. Kr.

²⁷ Hans KÜLLING, Zur Bedeutung des Agnostos Theos. Eine Exegese zu Apostelgeschichte 17,22-23, in: *Theologische Zeitschrift*, 36 (1982/2), 65-83, tu: 70.

²⁸ ERDŐS Károly, *Pál apostol athéni beszéde*, Budapest, Magyar Egyetemi Nyomda, 1927, 21-22.

²⁹ Miroslav OKÁL (prel.), *Diogenes Laertios: Životopisy slávných filozofov I*, 10, 110-111. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2007, 36-37. Antonín KOLÁŘ (prel.), *Diogenes Laertios: Životy, názory a výroky proslulých filosofů*, Pelhřimov, Nová Tiskárna, 1995, 74-75.

³⁰ Pausanias, I,4: *Graeciae Descriptio*, Vol. I—III. Maria Helena ROCHA-PEREIRA (ed.), B. G. Teubner, Verlagsgesellschaft, 1973-1989 = MURAKÖZY Gyula (ford.), *Pausaniasz: Görögország leírása I.*, Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor, 2008. GYÜRKI László: *Szent Pál apostol útjain*, Budapest, Ecclesia, 1980, 136.

³¹ John STOTT: *Az apostolok cselekedetei*, Budapest, Harmat Kiadó, 2010, 315.

³² GYÜRKI László: *Szent Pál apostol útjain*, 130.

³³ Thukydides, *Dejiny peloponézskej vojny*, 2,49-50.

³⁴ Tzv. peloponézská vojna medzi Spartou a Aténmi trvala 27 rokov, v rokoch 431-404 pr. Kr.

oslabeniu Atény stratili svoju dominanciu a Grécko tak mohla ovládnuť vojenská Sparta. Významný grécky autor Thukydides³⁵ takto opisuje túto pandémiu v Aténach.³⁶

„Už hoci akákoľvek choroba vyvolala túto pandémiu, jej mravné následky boli omnoho nemilosrdnejšie, ako fyzické. Smrť skántrila toľko ľudí, že tí, ktorí ešte nedostali túto chorobu, snažili sa už iba o to, aby sa vyžili podľa svojich najvulgárnejších chutí, keďže nevedeli, či sa dožijú ďalšieho týždňa. „Už nikto sa nebál ani bohov, ani strachu, ani ľudských zákonov, a keďže videli, že každý rovnako hynie, mysleli si, že aj tak je jedno, či bol niekto zbožný alebo nie, a nikto neveril, že by sa dožil dňa, keď ho postavia pred občiansky súd, aby kvôli svojim hriechom dostal patričnú odplatu. 13. Mŕtvi ležali po uliciach, lebo pomreli celé rodiny, a tak nebolo nikoho, kto by svojich príbuzných spálil. Kto mal ešte príbuzných a založil hranicu, s prekvapením videl, že skôr než by bol tam položil mŕtvolu svojho príbuzného, rýchlo tam položil niekto svojho mŕtveho a spopolnil ho. Dokonca stávalo sa aj to, že už na horiacu hranicu niekto z priplížiacich sa Athéňanov narýchlo pohodil tam svojho mŕtveho. Utečenci z vidieka sa hrnuli do mesta, kde prebývali v narýchlo pozbíjaných chatrčiach, kde sa odohrávali hrôzostrašné infernálne scény. Smrť však neobchádzala ani vedúcich ľudu. Aj Perikla zničila táto pliaga.“

Túto nemoc Gréci nevedeli presne definovať a tak ju nazvali *epidémion*, čo je skladba dvoch gréckych slov: *epi* (ἐπί: nad, na) a *demos* (δῆμος: ľud); to malo znamenať *nemoc nad celým ľudom*, lebo zasahuje všetkých bez rozdielu.³⁷ Tak sa táto „nemoc“ objavuje aj v Hippokratových³⁸ (460-370 pr. Kr.) knihách *Corpus Hippocraticum*.³⁹ Epidémie boli obyčajne vždy následkom prírodných katastrof alebo vojen, keď umieralo veľké množstvo ľudí a ich pochovávanie nebolo celkom možné.

Podľa správ Livia⁴⁰ v 3. st. pred Kr. (r. 292) prepadla vtedajšiu Itáliu veľmi ťažká epidémia,⁴¹ ktorá trápila aj Grékov. Keďže v *knihách Sibylliných* našli proroctvo, ako sa tejto pandémie zbaviť: Majú vyhľadať svätyňu gréckeho boha Asklépia v Epidauru. Po ich príchode dostali hada (znamenie božstva *Asklépia*), ktorého priniesli domov do Ríma. Keď ho pustili, utiahol sa na ostrove Tiberia, kde Asklepiovi postavili chrám. Potom pandémia utíchla.⁴² Tým sa vytvorila

---

³⁵ Thukydides, 47,12-13.

³⁶ NÉMETH György, Két halotti beszéd, in: *A zsarnokok utópiája. Antik tanulmányok*, Budapest, ATLANTISZ Könyvkiadó, 1996, 233-252. Periklész halotti beszéde, 235-240, tu: 239-240.

³⁷ Holger SONNABEND, *Katastrophen in der Antike*, Verlag Philipp von Zabern, Darmstadt-Mainz, 2013, 44-45.

³⁸ Přemysl HANÁK - Kateřina IVANOVÁ - Jarmila POTOMKOVÁ, *Hippokratés z Kósu - zakladatel moderní medicíny, in: Pediatrie pro praxi 16 (2015), 201-202.*

³⁹ Za najvýznamnejšie dielo Hippokratovo sa považuje *Corpus hippocraticum*, ktoré bolo postupne zostavované nielen samým autorom, ale aj jeho štúpenkami a nasledovníkmi. Ide o súbor 58 až 70 textov rôznej obsažnosti. Podľa rôznej skladby snád 38. kniha pojednáva o epidémiách: *Epidémion biblia hepta* – Sedem kníh o epidémiách. H. BARTOŠ - S. FISCHEROVÁ, *Hippokratés. Vybrané spisy*. Praha, Oikoymenh, 2012, 219–255.

⁴⁰ Livius, 10,47.6.

⁴¹ Eric NELSON, Plagues of the Roman Republic, in: Joseph P. BYRNE (ed.), *Encyclopedia of Pestilence, Pandemics, and Plagues*, London, Greenwood Press, 2008, 538-540.

⁴² Holger SONNABEND, *Katastrophen in der Antike*, 48.

teológia ako fenomén, že nemoc zosielať bohovia, ktorí môžu byť zmierení a môžu pandémiu zastaviť a dať zase všetko do pôvodného poriadku.

Možno ako prvý začal otázku pandémie medicínsky riešiť človek v blízkosti cisára Marka Aurélia (160-180). Volal sa Galen (Claudius Galénos: 129-199), pochádzal z Pergamonu a bol lekárom gladiátorov, veľmi známym. Keďže Markus Aurélius mnoho chorľavel, cisár si ho ako 36 ročného skúseného a chýrneho lekára povolal do Ríma, aby bol jeho dvorným lekárom. Tam mal možnosť v cisárskych archívoch ďalej študovať popisy rôznych nemocí a tak sa dostal aj k moru a iným epidémiám. V tej dobe v roku 166 práve zavládol v Ríme a krajine tuhý mor,⁴³ ktorý priniesli asi víťazní vojaci z vojny proti Parthom. Vraj denne zomieralo okolo 2000 mužov,⁴⁴ ako o tom referuje aj historik Cassius Dio (163–229). Keďže rímska armáda a samozrejme aj ríša mala vybudovanú pevnú vojenskú štruktúru po celej Európe, ktorá bleskovo komunikovala, to však znamenalo aj jej nešťastie, lebo nemoc sa tak rýchlo šírila nielen v Itálii, ale aj v Gallii, Spanii (Španielsku) a hlavne Británii, kde boli veľké rímske osídľiská - teda hliadky. Nábožensky sa to komentovalo tak, že to je trest partských bohov, že rímsky vojaci vyplienili ich krajinu a ich chrámy. Preto sa v Ríme postavil chrám na ich zmierenie. Lekár Galen tak mal možnosť vidieť dosah pandémie, no zároveň priamo si „odskúšať“ aj svoje vedomosti a spôsoby liečby.⁴⁵ Možno to bol on, kto ako prvý začal sa venovať pandemickým prejavom takýchto chorôb, vďaka čomu mohol vytvoriť systematickú lekársku vedu.⁴⁶ Cisár síce v roku 180 asi na pandémiu zomrel, ale Galen pokračoval vo svojom experimente lekárske sa vysporiadať s touto nemocou.⁴⁷

Jeho výsledky či úspechy sa začali pomaly uplatňovať⁴⁸ hlavne na cisárskom dvore a vo vyšších kruhoch. Obyčajní ľudia ovšem ďalej zomierali na pandémiu. Niekedy sa táto diagnóza ich smrti dostala aj na náhrobný kameň, ako o tom môžeme čítať napr. v prípade ženy menom Myrrhine z Attiky:

*Som hrobom Myrrhiny, ktorá zomrela na mor.*⁴⁹

Podobne ako príčina smrti je uvedený mor aj v nasledujúcom náhrobnom epitafe pre významného muža Ptolemaia Philopatra, ktorý okolo roku 150 zomrel ako 18. ročný a napriek škaredej smrti v

---

⁴³ J. F. GILLIAM, The Plague under Marcus Aurelius, in: *American Journal of Philology* 82 (1961), 225–251. R. P. DUNCAN-JONES, The Impact of the Antonine Plague, in: *Journal of Roman Archaeology* 9 (1996), 108–136.

⁴⁴ Dionysios STATHAKOPOULOS, Plagues of the roman Empire, in: Joseph P. BYRNE (ed.), *Encyclopedia of Pestilence, Pandemics, and Plagues*, London, Greenwood Press, 2008, 536-538, tu: 536.

⁴⁵ Jared SECORD, Medicine beyond Galen in the Roman Empire and Late Antiquity, in: *Studia Patristica* 81 (2017), 1-7.

⁴⁶ Ares PASIPOULARIDES, Galen, father of systematic medicine, in: *International Journal of Cardiology* 172 (214), 47-58.

⁴⁷ Peter van NUFFELEN, Galen, Divination and the Status of Medicine, in: *Classical Quarterly* 64 (2014,1), 337–352

⁴⁸ Treba poznamenať, že Galenov vplyv trval dlhé storočia a v podstate až v 19. storočí prestal byť absolútnou lekárskou autoritou: Péter Kálmán VARGA, Galénos a filozófia, in: *Deliberationes* 6-7 (2014), 215-223, tu: 215.

⁴⁹ Werner PEEK, *Griechische Grabgedichte*, Berlin, Akademie Verlag, 1960, n° 51.

dôsledku moru prisľuboval sa mu pobyt na Olympe v palácoch Diových, čo znamenalo určitú formu zbožštenia (*divinizácie*):

Tvoj odchod zaviniľ mor (λοιμόν), čo všetko v krajine ničí,

z ruky mladej ti vytrhol žezlo – dedičnú vládu predkov.

No z tmy ty neideš do tmy, ved' duše šľachetných ľudí

neberie Hádes. Na Olymp vedie ich Zeus.⁵⁰

Určitý druh *moru*, alebo *malárie* zapôsobil aj vtedy, keď sa Hannibal dostal cez Alpy a prišiel pred brány Ríma, aby ho zničil. Naraz sa však rýchlo obrátil a s vojskom odtiahol bez boja. Podľa niektorých historikov preto, lebo okolo Ríma bolo množstvo močiarov, ktoré doslova chrľili komáre. Hannibal sa zľakol, že mu tu hoci aj celé vojsko zahynie na mor/maláriu, ktorý komáre šírili. A keďže dobývanie tak mohutného a dobre bráneného mesta mohlo potrváť veľmi dlho, preto – než by bolo neskoro - radšej rýchlo odtiahol. Takže komáre zachránili Rím.⁵¹

Podobne sa čoraz viac ozrejmuje, že epidémie, ktoré v tej dobe po celej rímskej ríši pustošili, v podstate znamenali veľkú pomoc pri šírení kresťanstva. Totiž keďže *diakónia* a nezištná pomoc bližným v láske Kristovej bola jedným zo základných eticko-sociálnych, ale aj teologických motívov apoštolskej cirkvi, kresťania nezištne a niekedy aj s veľkým rizikom ohrozenia vlastného života pomáhali opatrovať nemocných, čo bolo nesmierne prítťažlivé pre pohanov, ktorí sa aj týmto príkladom nechali inšpirovať, aby sa pridali ku kresťanstvu. Zároveň však – keďže kresťania žili pomerne stroho a držali sa viac-menej *asketického spôsobu života*, často aj vďaka chudobe – ich zdržanlivosť chránila ich pred morovými nemocami a tak kritické obdobia epidémií prežívali omnoho úspešnejšie, ako zhýralí pohania. A zatiaľ čo pohania hynuli, kresťania prežívali a aj vo svojom počte rástli.⁵² Že okrem toho aj *silná viera v zázraky* a nádej uzdravenia ich tiež oživovala a imunologizovala, počíta sa ako dôvažok ich odolnejšej kondície.

3. Mor a pliaga z pohľadu apoštolskej cirkvi

S otázkou moru sa v prostredí Ježišovom a aj v apoštolskej cirkvi stretávame v dvoch intenciách, ako sme to videli v Starom zákone a aj v grécko-rímskom antickom svete:

---

⁵⁰ Hermann BECKBY, *Anthologia Graeca*, VII, München, Artemis, 1965, n° 241. 3-4. v.: Imre PERES, *Griechische Grabinschriften und neutestamentliche Eschatologie*, WUNT 175, Tübingen, Mohr Siebeck, 2003, 115.

⁵¹ Branislav KOVÁR, Komáre chránili staroveký Rím, ale zároveň prispeli k jeho záhube, in: Branislav KOVÁR - Oliver ZAJAC - Lucia BENEDIKOVÁ (eds.), *Epidémie v dejinách. Ľudstvo v boji s neviditeľnými nepriateľmi*, Bratislava, Premedia, 2020, 48-54, tu: 50nn.

⁵² Andrej ZEMAN, Pomohli epidémie šíreniu kresťanstva? in: KOVÁR, Branislav-ZAJAC, Oliver BENEDIKOVÁ, Lucia (eds.), *Epidémie v dejinách. Ľudstvo v boji s neviditeľnými nepriateľmi*, Bratislava, Premedia, 2020, 48-54.

1. Mor bol vnímaný jednak ako *prejav Božieho zásahu* do života ľudí a spoločnosti kvôli hriechu a spupnosti.

2. K tomu zároveň môže použiť *vojny, prírodné katastrofy alebo nebeské úkazy*, aby nimi vyvolal mor, biedu a utrpenie.

3. U Ježiša sa motív moru objavuje v jeho tzv. *malej apokalypse*, ktorú Lukáš (21,9-11) formuluje⁵³ takto: „A keď budete počuť o vojnách a nepokojoch, neľakajte sa! Najprv musí prísť toto, ale koniec nebude hneď.“¹⁰ Potom im povedal: „Národ povstane proti národu a kráľovstvo proti kráľovstvu. Budú veľké zemetrasenia a miestami hlad a mor, hrôzy a veľké znamenia z neba.“

Ježiš teda predpokladá, že v posledných časoch nastanú také hrôzostrašné udalosti, ktoré budú mať za následok hromadné utrpenie a umieranie. Nebude to znamenať hneď koniec, ale budú to udalosti, ktoré v poslednom rade *koniec pripraví* a navodia. V tomto scenári teda mor patril do apokalyptickej kategórie, ktorú obopínali vojny, zemetrasenia a hrozné nebeské úkazy, následkom čoho ľudia poblázni a budú sa zabíjať. Ježišovi poslucháči alebo čitatelia evanjelia - ktorí poznali židovskú apokalyptiku⁵⁴ - tomu veľmi dobre rozumeli. Pre nich to boli skutočne apokalyptické udalosti pred nastolením konca. Ťažšie sa už určuje, či ten koniec sa myslel ako *koniec chrámu* a jeho kultu, *koniec Jeruzalema*, *koniec judskej provincie* (judského /Herodovho/ kráľovstva), alebo *koniec sveta*. Strašné udalosti a zatiaľ ich doterajšie odhaľovanie dovoľuje len ťažko definovať túto zložitú apokalyptickú proféciu.⁵⁵ Hrôzostrašné udalosti zatiaľ tento výhľad zakrývajú. V apoštolskej cirkvi Pavlovej sa síce mor nedostáva priamo k slovu, ale apokalyptické scenáre prezrádajú, že tento motív dozrieval⁵⁶ a že je len otázkou času a politických okolností, kedy sa z neho stane absolútne kozmický apokalyptický scenár dramatického konca sveta.

4. Zjavenie Jána a pohľad do apokalyptických časov

Apoštolský vizionár knihy Zjavenia sa k moru stavia už celkom pragmaticky: bude samozrejmom *súčasťou posledných apokalyptických udalostí* pred zánikom tohoto sveta. Ján uvádza mor v dvoch

---

⁵³ Keďže sa má zato, že Markova Malá apokalypsa je staršia, resp. pôvodnejšia, môžeme predpokladať, že pri úpravách takýchto textov – ktoré Matúš upravuje zase trochu ináč - musel napr. Lukáš disponovať aj inou tradíciou, alebo aktualizoval text podľa svojho teologického nazerania na dejiny, kde už vo svojej rímskej súčasnosti poznával, že pri katastrofách prírodných či pri vojnách sa obyčajne vyskytuje aj mor ako následok katastrof, preto to mohol zakomponovať do svojich preberaných apokalyptických textov.

⁵⁴ Pod vplyvom židovskej apokalyptiky sa aj evanjelijné eschatologické texty v určitom zmysle podobne tvorili, možno trochu jednoducho. Zatiaľ čo G. HARDER zastáva všeobecne prijatý názor, že tuš a dá tušiť „ein weiteres Stadium christlicher Verarbeitung der spätjüdischen Vorlage“ (Das eschatologische Geschichtsbild der sog. kleinen Apokalypse Mk 13, in: *Theologia Viatorum* 4 /1952-1953/, 71-107, itt: 75), Jan LAMBRECHT práve kvôli „Vorlage“ sa pýta ďalej, že v skutočnosti podrobnejšie čo to znamená: „eine 'Little Apocalypse'; eine schriftlich fixierte Quelle; oder nur lose allbekannte und jedermann zugängliche apokalyptische Motive?“ *Die Redaktion der Markus-Apokalypse*, AB 28, Rom, Päpstliches Bibelinstitut, 1967, 110.

⁵⁵ Por. Hans CONZELMANN, *Geschichte und Eschaton nach Mc 13*, in: *Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft* (1959), 210-221.

⁵⁶ Vid' napr. Michael BACHMANN, *Von Paulus zur Apokalypse – und weiter*, NTOA 91, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2011, 337-338.

prípadoch.

1. Jednak sa o ňom zmieňuje v súvislosti s *jazdcom na šedom* (χλωρός) *koni* (Zj 6,8). Jazdec nesie meno *Smrť* (θάνατος), *a nasledovalo ho Podsvetie* (ᾄδης). Ako jej *atribúty*⁵⁷ – podľa proroctva Sibylliny⁵⁸ - sa spomínajú *smrť* (θάνατος), *meč* (ρόμφαία), *hlad* (λοιμός), *mor* (λιμός) *a dravé šelmy* (θηρία).

Tieto pustošiacie prostriedky dosahujú to, že po nich nasleduje už iba ríša mŕtvych, ako zvyklo byť obyčajne po pustošiacich vojnách.⁵⁹ To je nakoniec posledný cieľ týchto „mocností“ – priniesť smrť a dostať všetkých do hádu.⁶⁰ A z ríše mŕtvych podľa gréckej mytológie nielo návratu. Koniec je teda neodvratný.

2. Druhým horizontom moru je spustošenie veľkého hriešneho mesta Babylonu, o čom pojednáva celá 18. kapitola Zjavenia Jána. Síce priamo vojna proti nemu a iné nebeské úkazy sa už teraz viac podrobnejšie nespomínajú, no z prechádzajúcej kapitoly je jasné, že sa o jeho zničenie postaral sám Baránok (17,14). A potom sa uvádzajú už len ako následok spustošenia všetky likvidujúce rany: smrť, smútok, mor a oheň. To sú tie „*babylonské rany*“⁶¹ (podľa príkladu egyptských rán),⁶² ktoré dorazia Babylon do jeho konečnej likvidácie. Mor sa tu tiež uvádza ako likvidačná zbraň: ak by niekto unikol vojne, meču a ohňu, toho skosí nakoniec mor a hlad, ktorý bude pretrvávať až do totálnej smrti. A mor vždy znamená spustošenie masy ľudí.⁶³ Tak *pád Babylona bude totálny* nielen materiálne, ale aj na ľuďoch. Ved' nakoniec práve ich má Boží súd postihnúť.

Samozrejme, aj v postapoštolskej dobe sa ďalej šírili epidémie a cirkev musela s nimi zápasit⁶⁴. Ľudia z cirkvi boli v rozpoležení, nakoľko je ešte možné v nemoci obracať sa na pohanské „nemocnice“ a bežne užívanú lekársku prax, ktorá sa uplatňovala v *Asklepiovom kulte*, alebo pre kresťanov sa takéto očakávanie nepovoľuje. Možno aj pod tlakom nemocí a nutnosti sa v postapoštolskej cirkvi čoraz viac preferovali *očakávania na zázraky* a tým sa dostávali do popredia významnejšie osoby, od ktorých sa pomoc očakávala. Či to vskutku aj fungovalo, že takéto *charismatici* alebo *terapeuti* dokázali skutočne aj uzdravovať, sa dá potvrdiť už len z niektorých legendárnych príbehov, ktoré iste môžu mať nejaké reálne jadro. Pravdou však je, že v tomto smere sa rapídne rýchlo utvárala akási *cirkevná poverčivosť*, ktorá z poprednejších cirkevných

⁵⁷ Por. Charles ALEXANDRE, *Oracula Sibyllina*, Paris, Institut Galiciei, 1869. Friedrich BLASS, Die Sibyllinen, in: Emil KAUTZSCH, *Die Apokryphen und Pseudepigraphen des Alten Testaments II.*, Hildesheim-Zürich-New York, Georg Olms Verlag, 1992, 177-217.

⁵⁸ Aj toto videnie úzko súvisí s proroctvom Sibylliným, kde Boh ako sprievod jeho súdu dopúšťa podobné rany, ktoré idú spolu s kráľovským jazdcom na koni: mor a hladomor (λοιμός: 3,603.633), vojny (μάχηρα: 3,603.689), meč (ρόμφαία: 3,689), smrť (θάνατος: 3,692) a divé zvery (θηρία: 3,697.806): Michael BACHMANN, *Von Paulus zur Apokalypse – und weiter*, 418.

⁵⁹ Jiří MRÁZEK, *Zjevení Janovo*, Praha, Kalich, 2009, 83.

⁶⁰ Akira SATAKE, *Die Offenbarung des Johannes*, Göttingen, Vanhoeck & Ruprecht, 2008, 221.

⁶¹ Wilfrid J. HARRINGTON, *Kniha Zjevení*, Sacra Pagina, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 2012, 109.

⁶² Hans-Peter MÜLLER, Die Plagen der Apokalypse. Eine formgeschichtliche Untersuchung, in: *Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft* 51 (1960), 268-278.

⁶³ Akira SATAKE, *Die Offenbarung des Johannes*, 360.

⁶⁴ K tomu por. napr.: Gary B. FERNGREN, *Medicine and Health Care in Early Christianity*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2009.

hodnostárov tvorila *idoly svätých*,⁶⁵ ktorí – na spôsob Asklépia - aj po svojej smrti mohli terapeuticky zasahovať a pomáhať aj pri epidémiách.

5. Zhrnutie

Na záver môžeme krátko zhrnúť, ako sa dejinami ľudstva, vrátane židovských, gréckych či kresťanských dejín vysporiadali zasiahnutí ľudia s *katastrofickými udalosťami*, ktoré bolestne zasiahli ich civilizáciu, a ako hľadali na tieto úkazy odpoveď náboženskú, politickú alebo psychologickú.

1. Mor, pliahy a apokalyptika nejakým spôsobom vždy spolu súviseli. Avšak v počiatkoch Izraela a v dobe jeho pobytu v Egypte sa egyptské rany, vrátane moru, týkali egyptského faraóna a jeho ľudu a aj keď mali nádych apokalyptiky, mali byť likvidačné len pre Egyptanov, pričom Izraelcom mali zaručiť slobodný odchod do zaslúbenej zeme. Apokalyptika tu teda bola *diferenciálna*.

2. V určitom momente dejín Izraela sa mor a pliahy obrátili proti Božiemu ľudu následkom jeho *nevery, reptania a vzbury* proti Bohu na vyjadrenie nespokojnosti s jeho vedením. Boh zčasti zasiahol a chcel ešte ráznejšie, ale proti tomu sa ohradil Mojžiš a pozmenil Boží zámer. Božie apokalyptické konanie mohlo mať aj možný *korigujúci charakter*. Boh v tom dokázal svoju citlivosť a lásku k svojmu ľudu aj napriek jeho zlyhaniam.

3. V prípade grécko-rímskeho pohanského sveta je možno vidieť, že mor, pliahy, smrť a nákazy sú *spoluprichádzajúcim zjavom* vojen, zemetrasení a iných prírodno-kozmičských katastrof, ktoré si vyžadovali veľké obeť a nadsťho poznamenali život zasiahnutých skupín. Veľké úmrtia, hlad a súženia pripomínali skutočne apokalyptické skúšky.

4. V 1-2. storočí sa moru a epidemickým nákazám začína venovať ľudstvo „lekárskym spôsobom“, keď sa ľudia na katastrofy neďávajú už iba nábožensky či politicky, ale aj psychologicky a *medicínsky*. Tak sa začína „demitologizovať“ aj mor, aj keď nadvládu nad jeho apokalyptickými vlastnosťami sa dodnes nepodarilo získať.

5. Ježiš vo svojej apokalyptickej reči⁶⁶ sa dotýka moru ako apokalyptického zjavu, ktorý sa môže očakávať *pred príchodom konca*, bez toho však, aby sa celkom presne mohlo určiť, či apokalyptický mor sa podľa neho bude týkať pádu Jeruzalema, chrámu/kultu, judského/Herodovho kráľovstva, alebo konca sveta.

6. V (post)apoštolskej cirkvi maloázijskej sa mor a pliahy ako *súradnice smrti* a podsvetia objavujú jednak ako súd nad ľudstvom a svetom, ktorý prináša jazdec na šedom koni. Zároveň však prichádza aj mor ako súčasť tých zbraní a komponentov (smrť, smútok, mor a oheň.), ktoré

---

⁶⁵ Heidi MARX-WOLF, Religion, Medicine, and Health, in: Josef LÖSSL-Nicolas J. BAKER-BRIAN, *A Companion to Religion in Late Antiquity*, John Wiley & Sons, 2018, 511-528, tu: 521-522.

⁶⁶ Pozri tzv. „malú apokalypsu“, ktorú podľa Marka (13) uvádza Matúš (24-25) aj Lukáš (20-21). My sledujeme podanie evanjelistu Lukáša, ktorý prináša aj vlastné dôrazy, napr. aj o pliahoch a moru (Lk 21,11).

nakoniec *totálne zničia hriešny Babylón*, pravdepodobne politický Rím, čo bude konečným zmyslom a poslaním apokalyptických rán, vrátane moru.

7. Podľa knihy Zjavenia sa apokalyptickému moru jánovská cirkev *vyhne*, pretože sa stala Baránkovou nevestou a tá v pretvorení nebeského Jeruzalema sa dostáva do nového stavu spásy v nebeskom meste. Smrť, smútok, mor a oheň *zničil Babylon, ale Božie nebeské mesto nezasiahne*: ono získa o to väčší priestor na prijatie cirkvi, ktorá prežila všetky „babylonské“ apokalyptické rany.

6. Vyhodnotenie a usmernenie pre dnešnú cirkev

V súvislosti s pandemiou sa objavujú *rôzne konšpirácie*, ktoré šíria jednak slávuchtiví politici, jednak ľudia z prostredia siekt, ale niekedy aj ľudia z našich cirkví, odkiaľ môžeme počuť v podstate dvojaké vysvetlenie dnešnej pandémie: 1. Jednak sú medzi nami ľudia, ktorí sa chcú predstaviť, ako že *rozumia Božím zámerom* a dvíhajú prst, že pandémia je kvôli našim hriechom a celoplošne volajú iných k pokániu, lebo že – oni vedia - už blízko je Pán a koniec sveta. Máme ich teda počúvať a podriadiť sa im. 2. Na druhej strane sú ľudia, ktorí to celkom *ignorujú, ba popierajú* aj koronavírus a celú pandémiu, že to je hra politikov a mafiánov, ktorí sa chcú obohatiť na úkor poverčivých ľudí.

Myslím, že ani jedno, ani druhé tvrdenie nie je správne. Práve vo svetle Písma sa môžeme zorientovať, ako sa k tomu môžeme triezvo stavať. Skúsím sa to zosumarizovať, k čomu použijem aj myšlienky z komentára k evanjeliu Lukášovmu (Lk 21,7-11) od Gerharda Maiera, ktorý reflektuje na myšlienky Ježišove o apokalyptických časoch:⁶⁷

1. V Ježišových rečiach nenachádzame *žiadne pokusy o vyvolanie strachu* pred ťažkými časmi a udalosťami, ktoré majú prísť, ale podáva reálne informácie so zámerom dušpastiersky pripraviť svojich poslucháčov pred ťažkou budúcnosťou, aby zostali triezvi.

2. Ježiš *nemaluje žiadne podrobnosti* - a už tobôž nie hrôzostrašné detaily - posledných dní, ale o ťažkých časoch hovorí iba vo veľkých líniách.

3. Poukazuje na to, že všetky tieto udalosti *zostanú pod Božou kontrolou* a budú sa diať iba v rámci Božieho dovolenia. To znamená, že každé dieťa Božie v tejto poslednej historickej chvíli môže počítať s Božou pomocou a jeho ochranou.

4. Tu vystupujúcich sedem predznamení – ako že: zvädzanie, boje/vojny, zemetrasenia, hlad, nákazy/pandémie, hrozné diania, znamenia na nebi – *ešte neznamenajú samotný koniec* (Mt 24,6.8+par.). Úlohou týchto predznamení je iba *zvestovať*, že sa čoraz viac *blíži koniec* a že sa treba pripraviť.

---

⁶⁷ Gerhard MAIER, *Lukas*, Bibelkommentar – Neues Testament 2, SCM Brockhaus, 2013, 524-525.

5. Na otázku: *Prečo prichádzajú tieto hrozné utrpenia?*, Písmo odpovedá: Ľudia opúšťajú Boha, opúšťajú lásku, škodia si, ničia seba, prírodu, Božie stvorenie a narúšajú jeho stvoriteľský rád. Nedodržia pravidlá života, ktoré nám Boh dal. Boh nás oslovuje a volá k sebe, formou, ktorá môže byť *verbálna* (napr. zvesťou evanjelia), aj *neverbálna, ale citel'ná*. Boh k nám hovorí do našich uší a umu, a hovorí k nám aj cez našu kožu. Samozrejme, nemusí znamenať, že kto dostane koronavírus, ten je veľmi hriechy, ale ak sa rýchlo obráti, hneď uzdravie a nezomrie. Naš život a život vôbec je *väčším tajomstvom*, ako si myslíme. Boh nekoná podľa našich stereotypov. Pravdou však je, že tam, kde nieta ochoty sa podrobiť Božej vôli alebo prijať jeho súdy, tam je Boží zásah o to neúprosnejší.

Ako hovorí aj Zjavenie Jána (9,20-21): „No ostatní ľudia, ktorých nezahubili tieto rany, sa nekajali z výtvorov svojich rúk a neprestali sa klaňať démonom, ani zlatým, strieborným, medeným, kamenným a dreveným modlám, ktoré nemôžu ani vidieť, ani počuť, ani chodiť.²¹ A nekajali sa ani za svoje vraždy, ani za čarovanie, ani za smilstvo, ani za krádeže.“

Našou úlohou – ako kazateľov a teológov – je v tomto zložitom čase naraz niekoľko:

1. Neoblozne *zvestovať Božiu lásku* zjavenú a dokázanú v Ježišovi Kristovi, ktorá stále platí.

2. *Nabádať ľudí k dôvere* k Bohu, k modlitbám a pokore pred jeho vôľou.

3. S láskou – nie pod hrozbami alebo s hromžením - *zvestovať výzvu k pokániu* a zasľubovať odpustenie hriechov, ktoré Pán Boh každému kajúcnikovi rád udeľuje.

4. Pomáhať ľuďom *oslobodiť sa od reptania*, aby nebrali Pána Boha na zodpovednosť: *Prečo im to urobil*, ak ochorejú alebo niekto z ich blízkych zomrie.

5. Nesmieme bagatelizovať vážnosť pandémie, ale treba poukázať na to, že sú to Božie *znamenia*, ktoré hovoria medzi iným aj o tom, že svet speje ku svojmu koncu. Raz naše dejiny prestanú. Smrť nás všetkých raz prevalcuje. To je tiež nástroj v ruke Božej, aby otočil beh tohoto sveta k inému stvoreniu.

6. Treba hlasno a jednoznačne *zvestovať*, že koniec života alebo *pád tohoto sveta neznamená náš zánik*. Boh otvára novú budúcnosť, pripravuje nové nebo a novú zem, kde už pliaga - ani ľudský hriech - nebudú. Boh pripravuje *novú eschatologickú civilizáciu*. A všetky signály, ktoré teraz na nás doliehajú, sú znameniami – verbálnymi i neverbálnymi-, že nás *Boh do tejto eschatologickej civilizácie pozýva*, očakáva a na ňu aj takto – dnes možno bolestivo – pripravuje.

Použitá literatúra

ALEXANDRE, Charles, *Oracula Sibyllina*, Paris, Institut Galicii, 1869.

BACHMANN, Michael, *Von Paulus zur Apokalypse – und weiter*, NTOA 91, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2011.

- BAHNÍK Václav (prel.), *Thukydides: Dějiny peloponnéské války*, Praha, Odeon, 1977.
- BARTON, G. A., Danel, a pre-Israelite hero of Galilee, in: *Journal for Biblical Literature* 9 (1941), 213-25.
- BARTOŠ, H. – FISCHEROVÁ, S., *Hippokratés. Vybrané spisy*, Praha, Oikoymenh, 2012.
- BECKBY, Hermann, *Anthologia Graeca VII, Tusculum-Bücherai*, München, Ernst Heimeran Verlag, 1957.
- BLASS, Friedrich, Die Sibyllinen, in: Emil KAUTZSCH, *Die Apokryphen und Pseudepigraphen des Alten Testaments II.*, Hildesheim-Zürich-New York, Georg Olms Verlag, 1992, 177-217.
- BOVON, Francois, *Das Evangelium nach Lukas 18,28-24,53*, KEK III/4, Neukirchen-Vluin – Düsseldorf, Neukirchener Verlag – Patmos Verlag, 2009.
- BYRNE, Joseph P. (ed.), *Encyclopedia of Pestilence, Pandemics, and Plagues*, London, Greenwood Press, 2008.
- CONZELMANN, Hans, Geschichte und Eschaton nach Mc 13, in: *Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft* (1959), 210-221.
- DAY, John, *The Daniel of Ugarit and Ezekiel and the hero of the Book of Daniel*. In: *Vetus Testamentum*. 30 (1980), 174–184.
- DRESSLER, H. H. P., The identification of the Ugaritic Dnīl with the Daniel of Ezekiel, in: *Vetus Testamentum* (1979), 152-161.
- DUNCAN-JONES, R. P., The Impact of the Antonine Plague, in: *Journal of Roman Archaeology* 9 (1996), 108–136.
- EICHRODT, Walther, *Der Prophet Hesechiel*, ATD 22, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1968.
- ERDŐS Károly, *Pál apostol athéni beszéde (Pavlova reč v Aténach)*, Budapest, Magyar Egyetemi Nyomda, 1927.
- FERNGREN, Gary B., *Medicine and Health Care in Early Christianity*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2009.
- GIESEN, Heinz, *Die Offenbarung des Johannes*, RNT, Regensburg, Verlag Friedrich Pustet, 1997.
- GILLIAM, J. F., The Plague under Marcus Aurelius, in: *American Journal of Philology* 82 (1961), 225–251.

GYÜRKI László: *Szent Pál apostol útjain (Po cestách sv. Pavla)*, Budapest, Ecclesia, 1980.

HALVER, Rudolf, *Der Mythos im letzten Buch der Bibel*, Hamburg-Bergstedt, Evangelischer Verlag, 1964.

HANÁK, Přemysl - IVANOVÁ, Kateřina - POTOMKOVÁ, Jarmila, *Hippokratés z Kósu - zakladatel moderní medicíny*, in: *Pediatric pro praxi 16 (2015)*, 201-202.

HARRINGTON, Wilfrid J., *Kniha Zjevení*, Sacra Pagina, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 2012.

HOFFMANN Zsuzsanna – HORVÁT, T. Ágnes, *Antik medicina és farmakológia (Medicina a farmakológia v antike)*, Szeged, JATEPress, 2019.

HOFFMANN Zsuzsanna – HORVÁT, T. Ágnes, *Mágia és varázslás az ókorban (Mágia a čarodejníctvo v antike)*, Ikonológia és Műértelmezés 15, Szeged, JATEPress, 2019.

HOSSZÚ Gyula - SEGESDI Márta (szerk.), *Görög-római-ókeresztény írók I. (Grécko-rímski starokresťanskí autori), Művelődéstörténeti szöveggyűjtemény*, Budapest, Halász és Társa Kiadó és Nyomda, 1992, (153-155: THUKÜDIDÉSZ, A peloponnészoszi háború /részletek/: A pestis).

HOOYMAN, R. P. J., *Die Noe-Darstellung in der frühchristlichen Kunst: Eine christlich-archäologische Abhandlung zu J. FINK: Noe der Gerechte in der frühchristlichen Kunst*, in: *Vigiliae Christianae 12 (1958,3)*, 13-135.

KLEIN, Hans, *Das Lukasevangelium*, KEK I/3, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2006.

KOLÁŘ (prel.), Antonín, *Diogenés Laertios: Životy, názory a výroky proslulých filosofů*, Pelhřimov, Nová Tiskárna, 1995.

KOVÁR, Branislav, *Komáre chránili staroveký Rím, ale zároveň prispeli k jeho záhube*, in: KOVÁR, Branislav-ZAJAC, Oliver-BENEDIKOVÁ, Lucia (eds.), *Epidémie v dejinách. Ľudstvo v boji s neviditeľnými nepriateľmi*, Bratislava, Premedia, 2020, 48-54.

KOVÁR, Branislav-ZAJAC, Oliver-BENEDIKOVÁ, Lucia (eds.), *Epidémie v dejinách. Ľudstvo v boji s neviditeľnými nepriateľmi*, Bratislava, Premedia, 2020. KÖHLER, Ludwig, *Der hebräische Mensch – Eine Schkizze*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1953.

KRAUS, Has-Joachim, *Psalmen II.: 60-150*, BK AT XV/2, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1978.

KÜLLING, Hans, *Zur Bedeutung des Agnostos Theos. Eine Exegese zu Apostelgeschichte 17,22-23*, in: *Theologische Zeitschrift*, 36 (1982/2), 65-83.

- LAMBRECHT, Jan, *Die Redaktion der Markus-Apokalypse*, AB 28, Rom, Päpstliches Bibelinstitut, 1967.
- LITTMAN, R. J.-M. L. LITTMAN, Galen and the Antonine Plague, in: *American Journal of Philology* 94 (1973), 243–255.
- LUM, Doman, *The Great Coronavirus Pandemic and Messages from the Prophets*, Eugene, Wipf and Stock Publishers, 2021.
- MAIER, Gerhard, *Lukas*, Bibelkommentar – Neues Testament 2, SCM Brockhaus, 2013.
- MARX-WOLF, Heidi, Religion, Medicine, and Health, in: Josef LÖSSL-Nicolas J. BAKER-BRIAN, *A Companion to Religion in Late Antiquity*, John Wiley & Sons, 2018, 511-528.
- MRÁZEK, Jiří, *Zjevení Janovo*, CEK NZ 21, Praha, Centrum biblických studií, 2009.
- MURAKÖZY Gyula (ford.), *Pauszaniasz: Görögország leírása I. (Pausanias: Cesty po Grécku)*, Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor, 2008.
- MÜLLER, Hans-Peter, Die Plagen der Apokalypse. Eine formgeschichtliche Untersuchung, in: *Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft* 51 (1960), 268-278.
- NELSON, Eric, Plagues of the Roman Republic, in: Joseph P. BYRNE (ed.), *Encyclopedia of Pestilence, Pandemics, and Plagues*, London, Greenwood Press, 2008, 538-540.
- NÉMETH György, Két halotti beszéd (Dve reči nad hrobom), in: *A zsarnokok utópiája (Útópia tyránov). Antik tanulmányok*, Budapest, ATLANTISZ Könyvkiadó, 1996, 233-252. (Periklész halotti beszéde: 235-240).
- NOTH, Martin, Noah, Daniel und Hiob in Ezechiel XIV, in: *Vetus Testamentum* 1 (1951), 251-260.
- NUFFELEN, Peter van, Galen, Divination and the Status of Medicine, in: *Classical Quarterly* 64 (2014,1), 337–352.
- OKÁL, Miroslav (prel.), *Diogenes Laertios: Životopisy slávnych filozofov I*, 10, 110-111. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2007.
- PASIPOULARIDES, Ares, Galen, father of systematic medicine, in: *International Journal of Cardiology* 172 (214), 47-58.
- PEEK, Werner, *Griechische Grabgedichte*, Berlin, Akademie Verlag, 1960.
- PERES Imre, *Griechische Grabinschriften und neutestamentliche Eschatologie*, WUNT 175, Tübingen, Mohr Siebeck, 2003.

- ROCHA-PEREIRA, Maria Helena (ed.), *Pausanias: Graeciae Descriptio*, Vol. I—III. B. G. Teubner, Verlagsgesellschaft, 1973-1989.
- ROKAY Zoltán (ford.), *Diogenész Laertiosz: A filozófiában jeleskedők élete és nézetei*, Budapest, JEL Kiadó, 2005.
- SATAKE, Akira, *Die Offenbarung des Johannes*, Göttingen, Vanhoeck & Ruprecht, 2008.
- SECORD, Jared, Medicine beyond Galen in the Roman Empire and Late Antiquity, in: *Studia Patristica* 81 (2017), 1-7.
- SEHDEV, Paul S., The Origin of Quarantine, in: *Arcanum - Clinical Infectious Diseases* 35 (2002), 1071-1072.
- SELLIN, Ernst, *Das Zwölfprophetenbuch II.*, KAT XII, Leipzig, A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung D. Werner Scholl, 1930.
- SONNABEND, Holger, *Katastrophen in der Antike*, Verlag Philipp von Zabern, Darmstadt-Mainz, 2013, 44-45.
- STATHAKOPOULOS, Dionysios, Plagues of the roman Empire, in: Joseph P. BYRNE (ed.), *Encyclopedia of Pestilence, Pandemics, and Plagues*, London, Greenwood Press, 2008, 536-538.
- STOTT, John, *Az apostolok cselekedetei*, (Skutky apoštolov), Budapest, Harmat Kiadó, 2010.
- SCHÄFLER, Markus, *Die kerygmatische Bedeutung der dämonischen Mächte im Markusevangelium*, GRIN Verlag, 2004.
- THUKÜDIDÉSZ, A peloponnészoszi háború (Peloponnészka vojna): A pestis (Mor), in: HOSSZÚ Gyula - SEGESDI Márta (szerk.), *Görög-római-ókeresztény írók I. Művelődéstörténeti szöveggyűjtemény*, Budapest, Halász és Társa Kiadó és Nyomda, 1992, 153-155.
- MURAKÖZY Gyula (ford.), *Thuküdidész: A peloponneszoszi háború (Thukydidés: Peloponészka vojna)*, Budapest, Osiris Kiadó, 1999.
- VARGA, Péter Kálmán, Galénos a filozófia, in: *Deliberationes* 6-7 (2014), 215-223.
- WESTERMANN, Claus, *Genesis I-II*, BK AT I/1, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1976.
- WINKLE, Stefan, *Die Geschichte der Seuchen*, Köln, Artemis & Winkler, 2021.
- WOLTER, Michael, *Das Lukasevangelium*, HNT 5, Tübingen, Mohr Siebeck, 2008.

ZEMAN, Andrej, Pomohli epidémie šíreniu kresťanstva? in: KOVÁR, Branislav-ZAJAC, Oliver BENEDIKOVÁ, Lucia (eds.), *Epidémie v dejinách. Ľudstvo v boji s neviditeľnými nepriateľmi*, Bratislava, Premedia, 2020, 48-54.

ZIMMERLI, Walther, *Ezechiel*, BK AT XIII/1-2, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1969.

Prof. PhDr. ThDr. PaedDr. Imrich Peres, PhD.
Evanjelická bohoslovecká fakulta UK
Bratislava